

MIKA RISSANEN
Rooma, suden kaupunki.
Jyväskylä: Atena 2018.
187 s.

Susi näyttäytyy monissa kulttuurireissa ja kansanperinteissä pelottavana ja vaarallisena petona, jonka tunkeutuminen ihmisen reviirille koetaan aina uhkana. Tähän perinteeseen nähden antiikin Roomaa voi pitää poikkeuksellisenä, sillä sudella on positiivisella tavalla merkittävä rooli kaupungin syntyhistoriassa. Roomalaisen historia-tradition mukaan susiemo imetti kaupungin perustajakaksosia, Romulusta ja Remusta, joiden isä oli itse Mars-jumala. Kaksospoikia imettävä naarassusi näkyy edelleen Rooman kaupunkikuvassa.

Tietokirjailijana jo ansioitunut FL Mika Rissanen, jonka väitöskirja käsittelee suden uskonnollista merkitystä antiikin Roomassa, tarkastelee teoksessaan *Rooma, suden kaupunki* suteen liittyvää symboliikkaa, tarinaperinnettä ja uskonnollisia ulottuvuuksia antiikin Roomassa. Teos on sujuvasti ja vetävästi kirjoitettu, mutta silti hyvin asiallinen. Antiikin lähteiden ja nykytutkimuksen mahdollisesti keskenään hyvinkin ristiriitaiset näkemykset tuodaan analyttisesti esille. Taruja ei esitellä kritiikittömästi faktoina eikä arkeologien lennokkaita tulkintoja itsestäänselvinä totuuksina.

Rissanen käsittelee suden ja Rooman ikaikaista yhteyttä hyvin monipuolisesti erilaisista näkökulmista. Hän tarkastelee niin kirjallisia susitarinoita ja kansanperinnettä kuin suteen liittyvää kuvasymboliikkaa. Keskeisiä aiheita kirjassa ovat luonnollisesti susiin olennaisesti liittyvä ja tärkeä roomalainen Lupercalia-juhla, muut antiikista tunnetut susikultit sekä Lupercal-luola Roomassa.

Rissanen selvittää varsin perusteellisesti Romuluksen ja Remuksen tarinan historiaa, eri versioita ja mahdollisia esikuvia. Yleistajuisessa tietokirjassa on aivan paikallaan todeta, ettei Romuluksen historiallisuudesta ole mitään todisteita. Rissanen pohtii myös tarinan mahdollisia esikuvia ja vertaa sitä muiden antiikin kaupunkien synty-taruihin. Kaksospoikien kohtalolle on löydettävissä paralleleja erilaisista sankarimyyteistä. Rissanen kiinnittää huomiota siihen, että Romulus-tarinat ovat loppujen lopuksi hyvinkin yhdenmukaisia, ja toteaa, että kertomus on luultavasti kanonisoitu jo varhain. Tarinan yhtäläisyydet kreikkalaisiin myytteihin liittyvät Rissanen mielestä sankarimyyttien yleismaailmalliseen luonteeseen. Hän uskoo, että Romulus-myytillä ei ole mitään yksittäistä kreikkalaista esikuvaa, vaan roomalaiset oikeasti kehittivät tarun itse.

Roomassa, Capitoliumin museoissa säilytetään pronssipatsasta, joka esittää susiemoa imettämässä Romulusta ja Remusta. Rissanen kirjoittaa yksityiskohtaisesti tämän niin sanotun Lupa Capitolinan vaiheista halki vuosisatojen sekä viime vuosikymmeninä käydyistä debatista liittyen patsaan ajoitukseen. Antiikin kirjailijoilla on kuvauksia useista Roomassa sijainneista lupa-patsaista. Susipatsaita sijaitsi antiikin tietojen mukaan ainakin Lupercal-luolan edessä, Capitolium-kukkulalla ja Via Appian varrella. Nykyinen Lupa Capitolina ei vastaa antiikin kuvauksia. Patsaan valutekniikkaa on tutkittu modernein menetelmin ja niiden pohjalta on esitetty, ettei se edes olisi antiikin ajalta peräisin. Tutkimustulokset ovat keskenään ristiriitaisia, eikä patsaan ajoituksesta edelleenkään ole täyttä varmuutta.

Kaksospoikia pidetään joka tapauksessa 1400-luvun lisäyksenä.

Toinen arkeologinen kohde, josta tutkijat ovat keskenään erimielisiä, on Lupercal-luola, jossa susiemo tarun mukaan imetti Romulusta ja Remusta. Palatium-kukkulan juurella sijainnut Lupercal oli ilmeisesti jo varhain kulttipaikka ja sen edessä sijainnutta viikunapuuta Ficus Ruminalista pidettiin pyhänä. Rooman ensimmäinen keisari Augustus kertoo muistelmassaan antaneensa monumentalisoida luolan. Vaikka Lupercalista on antiikin kirjallisuudessa paljon mainintoja, sen tarkkaa sijaintia ei tiedetä. Keskiajalla Lupercal-luola ilmeisesti jäi piiloon maamassojen alle ja sijainti vaipui unholaan. Vuonna 2007 italialainen arkeologiryhmä löysi maatutkan avulla Palatiumin rinteestä antiikinaikaisen, holvikattoisen ja monumentalisoitun luolan. Löytö julistettiin pian sensaatiomaisesti Lupercaliksi, mutta arkeologit ja historioitsijat kävivät kiivasta väittelyä löydön luonteesta. Varsinaisiin kaivauksiin ei ole saatu varoja, ja Palatium on myös hyvin haastava kaivauskohde, joten edelleenkään ei voida varmasti sanoa, onko kyse todella Lupercalista.

Lupa Capitolina -patsas ja Lupercal-väittely ovat vuoden 2007 löydön jälkeen olleet paljon esillä julkisuudessa. Ehkä siksi vieläkin kiinnostavampaa on lukea susiaiheeseen esiintymisestä muussa antiikin ajan kuvastossa, kuten rahoissa ja mosaiikeissa. Rissanen mukaan susitunnuksen laajamittaisempi käyttö alkoi Augustuksen aikana. Augustus itse voitiin yhdistää Romulukseen "uuden Rooman" perustajana. Susikertomus muistutti siitä, että Rooma oli erityistapaus ja jumalien suojeluksessa. Rahoissa susi oli helposti tunnistettava

symboli, jonka avulla esimerkiksi provinssin asukas saattoi tunnistaa kolikossa esiintyvän jumalatarhahmon Roma-jumalattareksi. Provinseissa susiaiheen käyttö oli keino osoittaa lojaaliutta Roomaa kohtaan. Rooman sutta kuvattiin monenlaisissa esineissä koruja myöten. Sutta ei suoranaisesti palvottu jumalana missään osassa Rooman valtakuntaa, mutta provinssikaupungit saattoivat pystyttää susipatsaita osana valtiokulttia ja keisarikultin yhteydessä.

Rissanen käy kirjassaan läpi, mitä antiikin aikana susista ylipäänsä tiedettiin, sekä kertoo kansanomaisista susikäsitteistä ja susiin liittyvästä kansanperinteestä, ihmissusitarinoita unohtamatta. Hän myös esittelee eri puolilta antiikin maailmaa tunnettuja susikulitteja. Rooman osalta kiinnostavinta antia ovat susiin liittyvät enteet sekä ikivanha Lupercalia-juhla. Sudet tulevat esille erityisesti *prodigium*-enteissä, jotka olivat roomalaisten tulkinnan mukaan merkkejä jumalten vihasta, osoituksia jumalten ja ihmisten välisen rauhan rikkoutumisesta. Rissanen selvittää lukijalle ansiokkaasti *prodigium*-instituutiota, johon liittyvät valtiolliset lepytysmenot. Kaupunkeihin tunkeutuneet sudet tulkittiin *prodigiumeiksi* erityisesti sota-aikoina. Vaikka maaseudulla paimenet puolustautuivat susia vastaan, ei kirjallisissa lähteissä kerrota, että kaupunkeihin tunkeutuneita susia olisi surmattu. Susi oli Mars-jumalan eläin ja pyhä. Sudella oli Rissanen mukaan uskonnollinen erityisasema.

Lupercalia on yksi tunnetuimmista ja pitkäikäisimmistä roomalaisista juhlista. Sitä vietettiin helmikuun 14. päivänä. Juhlan suosio vielä myöhäisantiikissa saattaa olla syy siihen, että päivää alettiin

kristityssä Roomassa viettää pyhän Valentinuksen juhlapäivänä. Lupercaliassa oli jo Augustuksen aikoihin maine ikivanhana juhlana, vähän villinä ja arkaaisena. Rissanen kuvailee juhlamenoja ja analysoi niiden merkityksestä tehtyjä erilaisia tulkintoja. Hän pitää Lupercalian roomalaista alkuperää ilmeisenä, vaikka antiikissa juhla yritettiin liittää myös Kreikkaan. Roomalaisille oli toki tyypillistä etsiä instituutioilleen kreikkalaisia juuria, jotta niiden arvovalta kasvaisi. Antiikin aikana Lupercalia esitettiin joko puhdistavana tai hedelmällisyyttä edistävänä juhlana. Helmikuu oli roomalaisten vanhimmassa kalenterissa vuoden viimeinen kuukausi ja omistettu erilaisille puhdistusmenoille ja varsinkin vainajien muistamiseen liittyville juhlille. Koska maaliskuu aloitti uuden vuoden ja uuden kasvukauden, helmikuun puhdistusmenoja voi pitää myös välttämättöminä rituaalisina keinoina valmistella uuden kasvun alkua.

Rissanen pohtii Lupercalian yhteyttä vainajien kulttiin ja näkee juhlassa toimineet susipapit (*luperci*) esi-isien edustajina, jotka pystyivät juhlan aikana ylittämään elävien ja kuolleiden rajan. Hän käsittelee ansiokkaasti juhlan merkityksestä esitettyjä erilaisia tulkintoja, mutta olisi voinut enemmän tuoda esille mahdollisuutta, että juhlalla saattoi olla samanaikaisesti erilaisia merkityksiä ja että merkitykset myös muuttuivat. Antiikin ajan ”alkuperäisen” merkityksen määrittely ei ehkä edes ole kovin mielekäs tapa analysoida sitä.

Kiinnostavasti Rissanen esittelee muita Italiasta tunnettuja kultteja, jotka näyttäisivät olevan sukua Lupercalialle. Laajimmin Rissanen käsittelee Soracte-vuorella harjoitettua Hirpi Sorani -kulttia,

jossa siinäkin oli käytännössä kyse susipapiston toimittamasta puhdistusrituaalista. Hän pohtii myös etruskien susikäsittejä ja suden roolia etruskien uskonnossa. Koska etruskien uskonnosta on hyvin vähän kirjallisia lähteitä, pelkästään säilyneiden kuvien perusteella ei voi kuitenkaan sanoa, että heillä olisi ollut oma susikuluttinsa. Rissanen kannattaa näkemystä, jonka mukaan sekä Lupercaliassa että Hirpi Sorani -kultissa olisi kyse jonkinlaisesta totemismista. Hän tunnustaa totemismin käsitteen monitulkintaisuuden, mutta ei avaa käsitettä tarkemmin. Käsitteiden susien samaistamisesta yhteisön esi-isiin on joka tapauksessa mielenkiintoinen.

Rissanen päättää kirjansa kertomalla susiaiheen kehityksestä antiikin jälkeen. Tässä osiossa valistunutkin ja aiheeseen jossain määrin perehtynyt lukija oppii luultavasti erityisen paljon uutta. Esimerkiksi 700–800-luvuilla lyödyissä anglosaksien rahoissa susiemo edusti Roomaa kristikunnan keskuksena, ja pakanallisten miellelyhtymien sijaan susi alkoi symboloida kristinuskoa ja paavia. Joidenkin keskiaikaisten lähteiden mukaan Lateraanipalatsin oikeusistuimen luona olisi ollut susipatsas. 1400-luvun lopulla paavi lahjoitti susipatsaan Rooman kaupungille, jolloin se sijoitettiin Capitoliumille ja muuttui taas vähitellen maallisen Rooman vertauskuvaksi. Rissanen kertoo vielä susiaiheen käytöstä muissa Italian kaupungeissa sekä yhdistyneessä Italiassa 1800-luvun lopulta alkaen, joskin susiaiheen merkitystä fasistisessa Italiassa olisi ehkä voinut avata vähän enemmän.

Rissanen teos on yleistajuiseksi tarkoitettu ja nautittava lukea. Silti siinä ei ole tingitty kriittisyydestä ja analyttisyydestä eikä yksinker-

taistettu asioita liikaa. Aineistoa ja näkökulmia on ehkä jopa liikaa, sillä vajaassa 200 sivussa ei kaikkia teemoja pystytä syventämään. Lähdeluettelon ja viitteiden avulla lisää tietoa janoava lukija pääsee kuitenkin eteenpäin.

Marja-Leena Hänninen
Antiikin historian dosentti
Tampereen yliopisto

KASKI, LIISA
Myyttiset eläimet: Tarua ja totta eläinten mahdista.
Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2019.
264 s.

Folkloristi Liisa Kasken tietokirja *Myyttiset eläimet. Tarua ja totta eläinten mahdista* vaikuttaa otsikonsa, ulkoasunsa ja takakantensa perusteella lähinnä kevyeltä lahjaidealta lukijoille, jotka pitävät eläimistä. Lahjapaperien sisältä löytyy kuitenkin vakava ja kaunis teos moninaisesta ja monimuotoisesta luonnosta, jossa ihminen on vain yksi osa kaikkien elollisten joukkoa.

Rakenteellisesti teos sisältää alkusanat, neljäkymmentä lukua eri eläimistä aakosjärjestyksessä, loppusanat sekä liitteet. Alkusanat ovat tiiviit mutta informatiiviset. Yleistajuisten tietokirjojen tavan mukaisesti myyttitutkimuksen teoreettista pohjaa ei avata kovinkaan monin sanoin, mutta maininta edesmenneen folkloristiikan emeritaprofessori Anna-Leena Siikalan tuotantoon antaa lukijalle selkeät raamit siitä, mistä näkökulmasta Kaski myyttejä tulkitsee ja esittelee. Folkloristit ja uskontotieteilijät tunnistavat Siikalan teokset *Itämerensuomalaisten mytologia* (2012)

ja *Suomalainen šamanismi* (1992) myyttiteorioiksi siitä, kuinka perinteinen (kalevalamittainen) runokieli ja -laulu säilöö ajattelutapoja menneiltä vuosisadoilta. Ja mikäli Siikalan teoriat eivät ole lukijalle tuttuja, tarjoavat Kasken selkeät kirjallisuusviitteet kiinnostuneille lukijoille vihjeen siitä, mistä tietoa saa lisää.

Myyttiset eläimet -teosta siivittävät herkat luontokuvat ja eläväinen kieli. Kaski siirtyy luontevasti faktapohjaisesta asiatiedosta kerronnalliseen myyttirekisteriin, ja kokonaisuus on sulava ja helppolukuinen. Toisinaan lukijana tekee kuitenkin mieli jäädä hetkeksi paikoilleen nautiskelemaan Kasken kerronnasta.

Suurin osa luvuista alkaa eläimen suomenkielisen nimityksen etymologian tarkastelulla ja kertaamalla arkeologiset ja historialliset näytöt siitä, kuinka kauan kyseinen eläin on nykyisen Itämeren lähialueilla kierrellyt. Kaski antaa myös paljon palstatilaa sille, missä suhteessa ihminen on ollut näihin eläimiin aikojen saatossa. Onko ihminen metsästännyt sitä, onko eläimen käytöksestä tulkittu enteitä, onko kyse ollut karjaeläimestä tai onko joitain eläimen osia tai tuotteita käytetty ihmisen hyödyketarvikkeina? Loppujen lopuksi eri eläinluvut kertovatkin hyvin paljon myös siitä, millä tavoin ihminen on arkeaan pyörittänyt eri aikoina luonnon ja sen eläinten keskellä. Itämerensuomalaiset myytit, joissa eläimet esiintyvät, kerrotaan pääasiassa tiiviisti, mutta myös yksityiskohdat saavat mukavasti huomiota.

Suomalaisen kansanrunouden ja kansanuskon tutkimuksen tärkeimpiä muotoiluja nousee kirjassa esiin siellä täällä ansiokkaan selkeästi selitettynä. Esimerkiksi

kotkan luvussa esitellään kahden tyyppillisen pohjoisen rituaalispecialistin – samaanin ja tietäjän – menetelmien eroja. Pääskyn luku taas hahmottelee, kuinka varioivaa omaehtoinen kansanperinne voi olla eri alueilla. Ihmisen luvussa puolestaan kerrotaan, kuinka tärkeä rooli kansanuskossa ja kansanrunoudessa on ollut sanamagialla eli ajatuksella siitä, että sanan sanominen itsessään aiheuttaa teon, ja sanat ovat suorassa vaikutussuhteessa maailmaan, jota ne kuvailevat. Nämä ja vastaavalliset kansanuskotutkimuksen peruseriaatteet esiintyvät monissa luvuissa läpi kirjan, joten maallikkolukijaa olisi voinut vielä palvella esimerkiksi liittämällä teoksen loppuun koosteen oleellisimmista sanaselityksistä.

Myyttiset eläimet on myös hyvin posthumanistinen tietokirja. Kaski alleviivaa monin tavoin ihmisen vuorovaikutuksellisuutta ja tasa-arvoisuutta eläinten kanssa. Tätä korostavat esimerkiksi kunnioittava kielenkäyttö eläimistä puhuttaessa ("he" eikä "ne" s. 6), sekä puhuminen ihmisen "velasta" eläimille, joita ihminen on läpi historian hyödyntänyt arjessaan. Myös dispositio vahvistaa tasa-arvoista lähtökohtaa: ihmisellä on oma lukunsa yhtenä neljästäkymmenestä, eikä sivutilaa ole annettu sen enempiä kuin hiirelle, kuikalle tai saukollekaan.

Eläinten kunnioittaminen saa *Myyttisissä eläimissä* myös kantaaottavia sävyjä. Lukijalle ei jää epäselväksi, mitä mieltä Kaski on nykyajan metsästämisestä tai metsäteollisuudesta. Metsästyksen yhteydessä Kaski esimerkiksi viittaa suoraan eläinten tappamiseen tai vainoamiseen, jopa "tappamisen intoon" (s. 56). Metsäteollisuutta kommentoidessaan Kaski toteaa,